

НЕМАЊА Ј. ГЛИГОРИЈЕВИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ, ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

МИЛОШ Љ. ПАВЛОВИЋ²

ТАЊА М. ВУЛОВИЋ³

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ С ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

МЕТОДОЛОШКИ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАМ У КОНТЕКСТУ ЕВОЛУЦИЈЕ ЕКОНОМСКЕ НАУКЕ⁴

САЖЕТАК. Као тековина модерне цивилизације и као последица владајућег тренда савремене науке, постојећи методолошки концепти анализе научног прогреса показују се непотпуним и неадекватним. Институционализацијом у самој науци долази до редефинисања хијерархије и хетерархије у организацији научно-истраживачког рада, што подизањем нивоа сазнајног дејства са нивоа појединца на ниво колектива, доводи до успостављања нових односа између појединца и научно-идеолошких институција. Противуречја између сазнајних и статусних интереса сваког од агената (оперативаца научно-идеолошких институција), морају се одразити и на сам научни рад а тиме и на свеукупан тренд прогреса у науци. Рационалност агента јесте функција компилације утицаја сазнајних и институционалних интереса.

---

¹ gligorijevicnemanja@gmail.com

² milos.pavlovic@pr.ac.rs

³ tanja.vujovic@pr.ac.rs

⁴ Рад је примљен 10. октобра 2014, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 25. децембра 2014.

Рад је резултат научноистраживачког рада у оквиру пројекта III 47023 „Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција“ који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: тренд савремене науке, институционализација, научно-идеолошке институције, противуречја, интереси.

УВОД

Бескрај и неограниченост, као одлика процеса трагања за истином, упркос претпостављеним ограничењима људске рационалности, захтева посебан приступ екстензији научног сазнања. Уколико је научност, сагласно Поперу садржана у концепту борбе верификације и оповргавања, утолико је овај рад на правом путу да одагна идеалистичку визуру саме логике научног развоја.

Полазећи од премисе да је истина једна, постојећи плурализам научних школа и праваца у економији сведочи о постојању различитих путева досезања истог. У том смислу, овај рад представља покушај да се нагласе праве побуде и праве последице побуђених акција актера трагања за истином – субјеката научноистраживачког рада, покушај да се докаже да ни у науци нема места аутономном креативизму, управо као последице владајућег конвенционализма.

Једноставна вишеслојност утицаја научних праваца на своје следбенике или агенте уводи нови елемент у логику самог научног прогреса, који није ништа друго до одсуство слободе и воље услед инхерентне моћи аутономних друштвених механизма и претпоставки.

Уколико се прихвати да научни развој карактерише еволуционизам, то јест постепена надоградња научног система, онда треба прихватити и чињеницу да постоји низ противуречја везаних за сам процес а која урушавају идеалистичку представу о конкурентности као покретачу развоја. Постојећи трендови негирају ревизионизам, усвајајући конформистички кооперативизам којим обликују праву линију тренда базирајући се искључиво на преради већ иоле верификованих идеја. Тиме у науци доживљавамо истост и осуђеност сваке различитости на духовну усамљеност. Питање које се намеће јесте идентификовање побуда које опредељују постојање фамилије научника следбеника а неколицину оних који утиру пут.

Приметно је да је мало извора који се баве наведеном проблематиком из простог разлога што исти могу представљати јерес у

науци или представљати осамљени ехо кога је тешко чути у маси гласноговорника.

Методолошки институционализам стога се предлаже као идеални инструментариј, применљив у анализи научног прогреса, који покрива све напред изнете недостатке и омогућава сагледавање прикривених истина у научном току. Далеко од тога да се ради о *ad hoc* премисама, показује се да је такав приступ прихватљивији и плодноснији од доминантне неокласичне теорије и да му вреди посветити пажњу. Оно што проистиче као нарочити закључак овог истраживања, огледа се у чињеници да се најважнији погледи на рационалност и акцију, изван оквира ортодоксне економије, не могу ускладити са неким од општеприхваћених схватања која доминирају економском науком данас.

КЛАСИЧНА И САВРЕМЕНА ФИЛОЗОФИЈА НАУКЕ

Владајућа схватања нормативне методологије и филозофије науке могуће је анализирати једино уз претходно познавање извесних идеално-типских разлика између класичне методологије науке и савремене постпозитивистичке филозофије, коју налазимо у читавом низу данашњих учења која се нижу од рационализма до релативизма и од реализма до екстремног антиреализма.

Сасвим је погрешно уколико се допусти занемаривање чињенице да је управо традиционална методологија та која је изградила извесне неспорне темеље научног расуђивања и поступања, јер су главни методолошки проблеми управо ако не формулисани, оно макар наговештени у класичним списима.

Премда је сам логички емпиризам наметнуо донекле ограничене и можда преуске методолошке оквири разматрања научних активности, унутар њега су ипак обликовани неки темељни постулати који се тичу рационалног и емпиријског карактера науке.

Једно од значајних обележја традиционалне филозофије науке свакако је и статички приступ теоријским целинама, односно оријентација на синхронијско виђење научних хипотеза и теорија које се тако не посматрају као развојни, еволутивни ентитети, него као завршене форме. Насупрот томе филозофију науке данашњице карактерише пре свега динамичка и процесуална усмереност, где се научни системи посматрају као нестални, про-

менљиви, о којима се дијахронијски може говорити једино као о низовима сукцесивних верзија и спецификација општих, апстрактних образаца подложних непрекидном модификовању. Овакав тренд доводи до тога да се многим стандардним проблемима (*ad hoc* хипотезе, потврђивање хипотеза, емпиријски карактер теорије...), од краја прошлог века, више не приступа логичистички, него историјски. Утврђују се тако узастопне варијанте теорије и њихов диференцијални прогрес, а не апсолутни степен поседовања неког епистемолошког својства.

Као методолошки императив у савременој филозофији науке појављује се прогрес, који се достиже путем смелих, високо информативних, али и неизвесних хипотеза, које драматично надмашују доступну емпиријску евиденцију, док је традиционална методологија као епистемолошки идеал постављала поузданост или емпиријску извесност, тј. висок степен потврђености затеченим сведочанствима. Тако се уместо некадашње *ипровереносѝи*, сада као циљ поставља *ипроверљивосѝи*.

Традиционална методологија није сасвим игнорисала интертеоријски прогрес, она га је само посматрала индуктивистички и кумулативистички, као постепено адитивно допуњавање и проширивање емпиријске основе.

Овакво виђење научног прогреса означава се као телеолошки прогрес или у неким радовима као прогрес *ка* одређеном стању. Прогрес се тако традиционално види као конвергентни, док се сукоби међу научним теоријама третирају грешкама и заблудима, које наредним истраживањима треба отклонити.

Супротно, савремена филозофија науке не само што је усредсређена на дијахронијски, диференцијални прогрес, кроз смењивање теорија унутар истраживачких програма, већ и сам појам прогреса одређује као адаптивни, прогрес *од* неког почетног стања *ка* пролиферацији све већег броја приступа и на нивоу саме науке, као и на метанивоу методологије.

Као последица наведеног долази до премештања нагласка са емпиријског прогреса на концептуални и хеуристички, тј. долази до промене виђења теорија *као* логичких система поимањем теорије *као* променљиве, ограничене, функционалне целине, што је управо разлог извесног губитка нормативности у науци.

Изостављање ригорозних нормативних препорука одвијало се заједно са проблемом демаркације између науке и не-науке, што је отворило перспективу за помак од строго интерналистичког схватања научне делатности *ка* укључивању ванлогичких, спољ-

них момената у проучавању теоријских квалитета. Тако савремени правци испољавају читав спектар екстерналистичких позиција, од умерених до оних екстремних, што утиче на то да се уместо изричите заповести за апсолутном аутономијом у пост-позитивистичким философијама увиђа неизбежност интеракције ове две групе фактора, а утицаји непосредног (комунитарног) и ширег (социјалног и културног) окружења на науку не сматрају се нежељеним девијацијама.

Многа аксиолошка и економска разматрања у вези с науком показују да се односи између научних структура и (когнитивних и некогнитивних) вредности све више усложњавају тј. да наука како унутар себе саме, тако и у односу на шире идејно и културално окружење, одражава извесне антрополошке идеале, који се обликују и на основу њеног самосталног развоја, али и с обзиром на глобалне цивилизацијске трендове.

Када је реч о савременом истраживачком раду, посебна пажња се мора посветити и његовом организационом аспекту, који је постао подједнако важан за научни прогрес колико и сам интелектуални рад.

Савремена наука у многим аспектима одражава дијаметралну различитост од некадашње, коју је карактерисало индивидуално прегнуће и постепена измена водећих теорија. Наиме данашња наука се базира на новим концептима колективног рада и одлучивања (понекад чак и изван научне заједнице), који добијају превагу над индивидуалним судом, док теоријски плурализам преовлађује на свим теоријским нивоима.

Дакле оно традиционално, психологистичко виђење индивидуалних побуда за сазнањем и сам контекст открића, бивају замењени новим концептом, кога чини промишљена стратегија и организација научних институција, које добијају улогу интермедијера и координатора појединачних истраживачких напора, усмеравајући их према циљевима постављеним на глобалнијем нивоу. Научна заједница тако фигурише као основни субјект истраживања, док се стваралаштво њених припадника и регулише и процењује у складу са колективним приоритетима.

Стога данас прогрес и успешност појединца више зависи од дистрибуције друштвених ресурса на поједине дисциплине и специјалности него од индивидуалне способности. Успех истраживачких програма захтева велика финансијска улагања, разноврсне организационе мере, сложен систем општих друштвених

(или глобалних) услова, као и плурализам како истраживачких субјеката, тако и контролних инстанција.

Данашњи преовлађујући еклектицизам, или “мода” у науци, последица је управо теоријског плурализма, тј. коегзистенције мноштва праваца који се преплићу и укрштају, чиме се вештачки одређују смернице свеукупног истраживачког рада и поставља граница између пожељности и непожељности у науци.

Дакле, данашња наука се суочава са бројним изазовима, као последице савремености, али и епохалне промене односа између науке и друштвеног амбијента и аранжмана научног истраживања. Ови феномени утичу на потребу преображаја и саме методологије, како би се ускладила са сазнајним потребама у условима сложености колективног и мултикритеријалног одлучивања.

УТИЦАЈ ИНСТИТУЦИЈА НА ИНДИВИДУАЛНО ПОНАШАЊЕ

Укупна вредност истраживачких домета у науци у својој основи примарно је детерминисана избором пута долажења до научног сазнања. При том, методолошки индивидуализам дуго је био по модан слоган у економским круговима. Радило се о нуђењу једне доктрине по којој сва објашњења друштвених феномена морају бити смештена унутар закључака који се искључиво тичу појединца. Тако је научна јавност суочена са једном изузетном врстом оптимизма, али и са екстремно израженом неспремношћу и оклевањем да се индивидуално понашање објашњава уз помоћ социолошких, па чак и психолошких фактора. Појединац тако постаје датост, суочава се са спољашњим светом и на њега реагује кроз перцепцију својих ограничења и могућности.

Стављајући појединца у средиште истраживачког интересовања, методолошки индивидуализам занемарује последице културе, психологије, уопште друштвене средине на сам процес перцепције. Међутим, сагласно Хоџсону (Hodgson, 2007, ст.104) перцепција сама по себи није све. Одавде проистичу основе поимања институционализма као правца у економској науци који истиче утицај друштвене средине на економско понашање људи, одакле и идеја примене методолошког институционализма у анализи еволуције научног прогреса. Чак и Мизес (Mises, 1963,

стр. 87) иде у правцу да прихвата да у сфери људске акције друштвени ентитети ипак постоје. „Нико не помишља да оспори да нације, државе, општине, партије, религиозне заједнице јесу заиста реални фактори који одређују ток људске акције“. Човек акцијом делује на окружење, а сама акција може бити свесна, рутинска или условљена силом притиска.

Питање аутономности људских акција тако претпоставља утврђивање односа између акција и институција. Талкот Парсонс (Parsons, 1956), који се посебно бавио питањем сложености људског понашања наводи следеће: “Институције нису једноставно организационе структуре, то су нормативни обрасци који опредељују шта ће се у датом друштву сматрати прихватљивим, легитимним или очекиваним моделом акције или друштвеним односом”. Мада је склон сумњивом функционализму он помиње “захтеве институционалних фактора”: “Институционални обрасци зависе од подршке са стране моралних осећања чланова друштва...Организација различитих потенцијала човекове акције у кохерентни систем је једна од најважнијих функција институција”. Чак и када говоримо о свесним одлукама, институције се не намећу само као ограничење, већ активно утичу на уобличавање преференција и стицање оних знања на којима се темељи избор.

ИНСТИТУЦИЈЕ КАО ОГРАНИЧАВАЈУЋИ ФАКТОРИ ИНДИВИДУАЛНИХ АКТИВНОСТИ

Наглашене разлике у степену и начину покретања људске акције, доказују постојање фактора побуде који директно или посредно делују. Њихов утицај могуће је разликовати из угла добровољности активирања субјеката акције, што опредељује постојање мотивационе и присилне групе.

Институције се често представљају као стожери моћи и ауторитета чиме ограничавајуће и корективно делују на понашање појединца. Свако друштво као систем, почива на, етичким, правним, културним и другим претпоставкама које су настале и еволуирале заједно са друштвом, а које уједно чине и границе “људских слобода”. То су својеврсне детерминанте које су допринеле да неокласика институције схвати као претходне, дате категорије, чије је дејство по себи укључено у акцију рационалног појединца. Норт (North, 1981, ст.201) тако у институције сврстава: “...државна правила, моралне и етичке норме понашања којима

се креира скуп ограничења индивидуалном понашању усмереном на стицање користи и материјалног богатства”. Максимизирајући појединац зато процењује своје припадајуће користи спроведених активности у границама институционалних претпоставки. Тиме се уједно регулишу и односи у друштву путем усклађивања интереса.

Мотивациони фактори једноставно користе рационалност појединца као побуду, док фактори присиле усклађују активности чинећи их друштвено прихватљивим и могућим. Тиме се обликују личне преференције и налази изводљива средина индивидуализма и конформизма. Индивидуално понашање постаје синтеза максимизације и оптимизације.

Хрватски социолог, Александар Штулхофер (Штулхофер, 2000, стр. 22) извео је теоријски експеримент како би расветлио унутрашњу логику индивидуалне акције. Он је претпоставио да мењањем интензитета друштвеног притиска можемо оценити вредности два сучељена модела акције, *homo sociologikus*-а и *homo ekonomikus*-а.

У експерименту названом „*Месито њог Сунцем*“ Штулхофер је дошао до закључка да резултати показују „нови“ модел понашања чије су карактеристике следеће:

- Склоност максимизацијском понашању заиста опада увођењем друштвених норми, тада се егоизам привремено претвара у конформизам;
- Постоји битна разлика између склоности ка максимизацијском понашању између жена и мушкараца. То је последица различите социјализације дечака и девојчица, односно социјализација девојчица више истиче норму праведности и наглашена је ниским нивоом толеранције ризика. Стога је конформизам код жена само последица страха од ризика;
- Друштвени притисци ограничавају рационалност, али и слеђење сопствених интереса ограничава деловање норми.

У психологији постоје тумачења која сам конформизам као процес, сматрају последицом рационалности, чином рационалног прилагођавања друштвеним притисцима.

Аш (Asch) је организовао експеримент којим је проверавао деловање нерационалних момената, односно сугестије на суд људи (Rot 2003, стр. 206-208). Он је проверавао да ли друштвени притисак може да доведе до тога да појединац промени свој суд и да

донесе нови који је супротан првобитном. Резултат до кога је дошао навео га је на закључак да је потпуно рационално што су појединци свој суд подредили суду већине. Тако сам процес који се одвија у људској глави, оно што се назива конформизмом, није безразложна, нерационална појава, већ напротив рационална. Људи су дакле ипак стратегијски максимизатори. Људска рационалност тако постоји упоредо са алтруизмом и конформизмом, и не представља супротност поковавању друштвеним нормама.

Талкот Парсонс је предочио модел деловања по коме људи предузимају акције на основу пет дихотомија, односно варијабле образаца (Lalman, 2004, стр. 81-97). Ове варијабле су универзалне и намећу се актеру, који бира између њихових чланова:

- 1) афективности – афективне неутралности;
- 2) оријентисаности према колективитету – оријентисаности према себи;
- 3) универзализма и партикуларизма;
- 4) квалитета и постигнућа;
- 5) специфичности и дуфузије.

Акција је тако према Парсонсовом схватању, производ једног актера који располаже ресурсима и врши сврховите изборе у условима на које нема утицај и остварује их средствима које контролише.

ИНСТИТУЦИЈЕ КАО ПОБУДА И УСМЕРАВАЈУЋИ ФАКТОР ЉУДСКЕ ДЕЛАТНОСТИ

Институционална теорија прихвата институције не само као ограничење већ и у виду социјално условљене форме понашања садржане у навикама, обичајима, традицији итд (Петровић, 2012, стр. 44). То значи да институције подразумевају и социјално наслеђивање и генерацију навика, обичаја, традиција, чиме се издижу изнад једноставног ограничења факторима којима подстичу, олакшавају и усмеравају економску активност. Институције су тако не само препрека већ и претпоставка рационалног избора (Петровић, 2012, стр. 45). Изградњом мотивационог механизма, захваљујући институцијама, стварају се предуслови повећаног ангажовања друштвених ресурса или повећања ефикасности постојећих ангажовања. Тиме се практично анимира успавана друштвена енергија у правцу напретка, модернизације и развоја.

Треба разликовати мотивацијско деловање формалних и неформалних институција. Из реда формалних посебно се истиче својина. Она као претпоставка функционалне и успешне тржишне привреде, успоставља непосредну везу између стварања и присвајања нових вредности, чиме обезбеђује потребну мотивацију привредним субјектима (Петровић, 2012, стр. 45). Са аспекта нашег проблема посебно је значајна група неформалних институција и њихов утицај на одлуке појединца.

ЗНАЧАЈ НЕФОРМАЛНИХ ИНСТИТУЦИЈА

Неформалне институције представљају својеврсно сазнајно оруђе у поседу индивидуа, тако пријем информација из окружења постаје могућ једино институционализованим појединцима. Као чланови друштва и друштвених група, појединци подлежу детерминизацији услед деловања навика, обичаја, традиције, као тековине друштвеног живота, и начина минимизирања рационалног напора у доношењу одлука.

Навике - Имајући у виду све могуће аспекте понашања и потпуно свесни рационални избор, намеће се питање рационалне процене у условима неадекватних информација и ограничених могућности процењивања. Због свега овога људи су развили одређене механизме који им омогућавају да текуће акције континуелно рационално оцењују. Ти механизми нису ништа друго до обичаји и навике. Ово је посебно истицао Торстен Веблен (Veblen, 1919.), по коме, саме институције сачињене су од уобичајених навика које су заједничке многим људима. И други економисти, попут Френка Најта, (Knight, 1941) истицали су значај навика. Он је веровао да снаге које уобличавају људско друштво припадају једној интермедијарној категорији, која је негде између инстинкта и интелигенције. То је ствар обичаја, традиције или институција. Ти закони преносе се на друштво, њих стичу појединци, уз релативно мале напоре и чак и несвесну имитацију, а усаглашеност са њима од стране зрелих појединаца у било ком тренутку је ствар *навике*.

У домену условљености људских акција морамо разликовати навике и рутинске поступке, као и могућност њиховог потискивања приликом доношења истински оригиналних одлука. Обичаји представљају понављајуће активности, а један од задатака навика је да објашњавају сложеност свакодневног живота. Оне су средство очувања одређених образаца понашања без улажења у

прорачуне глобалне рационалности услед изостанка релевантних информација. Будући да концепција навика подразумева да неке акције проистичу из потпуног, свесног опредељења, а неке друге не, то мора подразумевати одређену врсту хијерархијске поделе нивоа свести. Тако нивои акција бивају организовани на хијерархијски начин и они омогућавају надзор на различитим нивоима и уз различиту брзину, али и различито реаговање у односу на долазеће информације. “Истичемо изборе нижег нивоа засноване на навикама који још увек претпостављају свесну калкулацију добитака и трошкова, а да бисмо дошли до једног потпунијег поимања навика морамо да укључимо и оне нивое акција који не подлежу потпуној, свесној опредељености и који неминовно не воде конзистентном исходу (Hodgson, 2007, стр. 108) “.

Навике се стичу на различите начине, често и имитирањем других. Ово је посебно важно због присутне имитације и у науци, а то отвара питање и самог квалитета развојног тока науке. Торстен Веблен је заслужан што је указао на значај ових феномена и њихов утицај на теорију економске еволуције, утемељену на конфликтним обичајима и очекивањима актера и друштва.

Рутина, инстинкције и информације- Иако неокласична теорија подразумева да је економско понашање у основи утемељено на не – навикама и није рутинизирано, као и да се у кретању ка оптимуму користи рационална калкулација и маргиналистичке технике прилагођавања, основа разумевања израженог варијетета људског понашања је управо у проучавању навика. Рутина нису једноставне акције које су окамењене; оне поред тога омогућавају и обликују будуће акције. За појединца навике и рутина имају функционални значај утолико што редукују ниво свесног опредељења који је потребан у сложенем свакодневном понашању. Наиме све организације развијају рутине и примењују их као средство надзора и реаговања на промене у оквиру њиховог делокруга. На неки начин рутине одређују природу организације, а како рутине постају устаљеније и имају неко веће значење, повећава се ниво институционализације унутар структуре (Peters, 2007, стр. 56). Један од пожељних ефеката институционализованог рутинерства има везу и са информацијама које тиме стоје на располагање другим субјектима.

Стабилизовано и рутинерско понашање успоставља и репродукује правила и норме, фиксиране кроз навике, конвенције, прећутно или законско прихватање норми и саглашавање са њи-

ма. Кључно је да рутина и формалне институције, успостављајући мање више фиксиране обрасце, правила и ограничења људској акцији у ствари осигуравају информације другим субјектима. Другим речима, институције и рутинерство не само да имају ограничавајућу улогу и намећу ограничења, већ делују и подстицајно обезбеђујући мање – више поуздане информације о томе какве би акције других могле да буду. Институције су суштина, а не само ограничења друштвеног живота. Чак и уколико су акције слободне, оне су оптерећене навикама и рутином, њих уобличава култура и структура система. Занимљива је Хајекова констатација да се норме и конвенције могу појавити, и заиста се и појављују, кроз интеракцију појединаца. Одатле Хајек изводи своју концепцију *сјоншаној њорешка*. Поредак се у основи дефинише као одређено стање у коме људи могу формирати правилна очекивања с обзиром да постоји одређени образац или правилност у друштвеном животу. То значи да је понашање адаптивно, имајући у виду ограничења и информације које стоје на располагању. Адаптација понашања првенствено резултира из промене у информацијама или опажајима, а не из промене нечијих преференција или конституције.

МЕТОДОЛОШКИ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАМ И ЕВОЛУЦИЈА ЕКОНОМСКЕ НАУКЕ

Озбиљан приступ проучавању еволуције економске науке требало би се заснивати на Хегеловој дијалектици као општој методи развоја сазнања и стварности, која то чини процесима уочавања и разликовања суштине научног сазнања, његове сложене узрочности, уз истицање дубоке социјалне садржајности.

Д. Фролов (Фролов, 2008, стр. 90), истиче да је, у том духу, “неопходно савладати доминирајућу идеалистичку представу о логици научног прогреса, која га своди искључиво на конкуренцију истраживачких програма или парадигми, чиме стиче онтолошки статус, независан од људске делатности и чини се аутономним од побуђујућих фактора научне кооперације, комуникације и уговарања.

Претходни приступи развоју научног сазнања, у методолошком смислу, оправдано су од стране филозофа науке, окарактерисани као несавршени, недовољни и непотпуни. Ово се посебно

односи на методолошке приступе анализи развоја економске науке.

Методолошки институционализам појављује се као рационални одговор, будући да у потпуности покрива постојеће аналитичке недостатке и уважава институционалну компоненту као важан фактор тренда развоја науке. Д. Фролов издваја три основна принципа на којима почива методолошки институционализам, као метода институционално-еволутивног истраживања научних праваца и то:

- 1) Одустајање од постулата о социјалној неутралности субјеката научног сазнања и признавање њихове дубоке укључености у систем професионалне поделе рада, унутарнаучних веза и односа, статусних интереса, незваничних хијерархија и мрежа.
- 2) Схватање научних праваца као специфичних институција, које добијају оличење у целовитим и “ повезаним “ групама агената, њиховом узајамном поверењу и репутационом капиталу, истраживачким конвенцијама (сагласности) и стратегијама, утицајима на идеологију и државну политику.
- 3) Пажња ка системском деловању противуречности међу сазнајним и статусним интересима агената научних праваца, које утичу на развој тих праваца, при чему се претпоставља да се противуречности решавају позитивно, у формама ефективних научних конвенција и негативно, у својству институционалних замки методологије.

Методолошки институционализам, напуштањем принципа неутралности субјеката сазнања, карактеристичног за неокласичну теорију у економији и својственог природним наукама, повезује научне теорије са методом рада научних друштава, чинећи их следбеницима општих интереса и вредности, интегрисући њихов положај и карактеристичан начин мишљења.

Како би се схватила аксиоматика и хипотетика научног правца, неопходна је дубока укљученост у његову локалну субкултуру, састављену од усвојених система вредности, циљева, конвенција и норми. То су имплицитне компоненте сваког научног правца.

„Правци економске мисли могу се разматрати у својству институционалних сфера друштвеног сазнања (*научно-идеолошких институција*), а њихови представници (агенти) – у својству носилаца социјално утврђених когнитивних функција и општих статусних интереса научних друштава” (Фролов, 2008, стр. 91).

Прихватање системске улоге институционалног фактора у научној делатности, као њеног неопходног ендемог елемента, основа је утемељења методолошког институционализма. Треба имати на уму да није само реч о једноставном инвентару разноврсних “социјално-институционалних фактора”, као егзогених детерминанти научног прогреса, већ и о поимању институционалне реалности у раду истраживача и тумачењу научних друштава као *наглолективних* актера когнитивног дејства. Научна друштва, у виду научних праваца, школа, циљно повезаних група, егзогено делују на стварно делујућа лица научног процеса, који су истовремено и носиоци личних статусних интереса. То доводи до добровољног жртвовања личних ставова у корист перспективних идеја друштва, као рационалан пут самозадовољења.

Према Д. Фролову основом еволуције научно – идеолошких институција, у предметном пољу економских наука, јављају се прогресивне измене од стране агената методологије и методике, којима је дозвољено да дубље проникну у суштину проучаваних појава и да тако производе објективно знање о привредној реалности. Међутим не треба занемарити ни подједнако снажан утицај друштвене (социјалне) форме, под којом се реализује сам процес сазнања а који је занемарен од стране неокласичног методолошког индивидуализма. Посматрано из угла методолошког институционализма, издвајају се два аспекта институционално – усмеравајућег деловања, међусобно повезана и зависна, и то (Фролов 2008, стр. 92):

- а) гносеолошки – попут хетерогених отворених система, концепција и теорија, обједињених опште-предметном обласћу и еволуционирајућим истраживачким програмима.
- б) онтолошки – попут специфичне социјалне институције, представљене одређеним обликом научне делатности и реализованом од стране друштва агената, у границама различитих структура (школа и група) које формирају истраживачке конвенције и стратегије, а такође “емоционално засићени комплекс вредности и норми, подељених научника”.

Научни правац својом институционализацијом досеже логички крај свога формирања, повезано са накупљеном критичком масом присталица и објављених дела, када се достиже тачка укључивања у званичне тематске рубрике, састављене од стране

структурних јединица (катедри, истраживачких лабораторија), а уколико се повежу и целих института.

Индивидуалној тежњи остварења друштвених позиција, статуса у систему унутарнаучне и социјалне стратификације, чланова научног друштва, свакако могу допринети спољне, добро прихваћене, институционалне манифестације научног правца. Понекад се јавна институционална детерминација може манифестовати тако снажно да “постоји чак становиште, према коме субјекти научног сазнања уопште не могу бити објективни, поготово у савременим условима дубоке институционализације научног бизниса, када се свако истраживање оцењује пре свега са позиције његове рентабилности (Фролов, 2008, стр. 92). Међутим упоредо са максимизацијским приступом, жеље и идеали не могу бити одстрањени из области друштвених наука, јер наука одражава у себи борбу друштвених група и сукобе њихових институционалних интереса.

Неизбежно сви научници објективно постају носиоци различитих статусних интереса, класних, под чијим се утицајем, неретко, непристрасна научна истраживања замењују предрасудима, услужном апологетиком.

Специфичност предмета изучавања друштвених наука мора уважити особености снажне институционалне условљености. Економска наука, егзистира у изменљивој социјално – политичкој средини, при томе сама наступа зарад својих агената, особено институционалне средине, проширено репродукујући њихову хијерархију и хетерархију, изградивши поље могућности и ограничења њихових компетенција и интереса.

Истраживања доказују да продуктивност научника у објективном смислу зависи од његовог статуса и места рада, то јест од статуса установа. Тиме научно дело као продукт изразитог ангажовања, показује статусну обојеност и удаљава се од сазнајних побуда сврсисходно се ослањајући на потенцијалне личне благодети појединца. Формална и неформална ограничења, саставни су елементи научне институционалне средине, која њима подржавајуће делује на функционисање затворених, од спољног света изолованих, локалних истраживачких мрежа и других форми колективних самоорганизација научника.

Основне противуречности сваке научно – идеолошке институције, њених ограничења и могућности, јављају се у односима између њених надколективних субјеката и агената.

Постојање система директних и индиректних веза између интереса научника и интереса научне заједнице, у целини служи као основа постојаној модификацији и трансформацији истраживачких програма, формирању нових конвенција, стереотипова, теорија и парадигми.

В. Полтерович (Полтерович, 1998, стр. Ц49), долази до закључка о томе да економска теорија установљава границе себи самој, при чему се у условима њене кризе, избегавајући да наруши корпоративну етику, уздржава од јавне осуде међу онима који се баве теоријом, статусним агентима заједнице економиста теоретичара. Исти институционални субјекти – теоретичари установљавају тајна правила и етичке норме свога функционисања, истовремено конвенцијама одређујући границе предметне области истраживања, њене актуелне правце, циљеве и стандарде.

На основу познатих веза и односа између индивидуалних и институционалних интереса могуће је извести функцију – модел рационалног деловања и понашања у институционализованим условима. Модел почива на следећој логици: “На бази професионалних, особито научних, когнитивних интереса (Icog), формира се интегрални “интелектуални циљ научника – утврђивање и ширење научног сазнања” посредством реализације свог стваралачког потенцијала, знања, навика, опита.

Институционални интереси (Iins) истраживача повезани су са јачањем статуса свог научног правца и школе, утврђивањем и напредовањем у формалној и незваничној хијерархији академског друштва, што служи и остварењу таквих личних циљева научника, попут престижа, репутације и прихода. У тим статусним интересима утеловљују се потребе научника, у постојању научне средине, њеној неопходној збијености подељених интереса, осећаја солидарности, средстава заштите сопствене аутономије. Њихов вектор представља борба за научни ауторитет, што је посебна врста социјалног капитала који може бити преображен и у друге видове капитала. Тако је рационалност (R) деловања и понашања истраживача, као статусних агената одређених научних друштава, могуће поједностављено представити у својству функције облика:

$$R = f(Icog, Iins)$$

ЗАКЉУЧАК Свесно, критички прихватајући досегнути ниво научног прогреса са свим својим аномалијама, уз поимање психолошког склопа

и институционалне подложности носилаца истраживачких процеса, постаје сасвим оправдано постављање методолошког институционализма као јединог меродавног пута у анализи еволуције економске науке. Изостанак оваквог инструментарија значио би опасно упуштање у идеалистичку философију, која науци приписује способност развијања у сагласношћу са њој иманентном логиком, а која занемарује ендogene и посебно инпликационе појаве тог процеса.

Просто је немогуће игнорисати, у научној прогресији улогу терминолошких конвенција и методолошких традиција, класних и других статусних интереса, репутационог капитала, етичких норми и вредности, званичних и неформалних хијерархија.

Неопходно је идентификовати грешке лошег колективног избора, и тежити проналажењу оног правог прогресивног елемента.

Непостојање социјалне неутралности субјеката научног сазнања и њихова дубока укљученост у систем незваничних и оних формалних хијерархија и мрежа, припадност повезаним интересним групама, као и последична противуречја колизије когнитивних и статусних интереса, по себи дефинишу потребна својства новог методолошког инструментарија. Појава споразумаштва и пута зависности мора се аналитички препознати, уз истовремену надоградњу конвенционализма.

Све је ово једино изводљиво применом институционалног приступа у истраживању еволуције различитих усмерења економске науке у контексту њеног статуса, функционалне структуре, конкуренције и кооперације. Тиме је једино и могуће покушати повратити нормативност у науци, на уштрб заблуда и опште присутне инертности.

-
- ЛИТЕРАТУРА Simon, H. (1990). A mechanism for social selection and successful altruism. *Science*, vol.250, issue 4988, p. 1665-1668.
- Попер, К. (1973). *Логика научног открића*. Београд: Нолит.
- Лукић, Р. (1987). *Методологија права*. Београд: Правни факултет.
- Ходгсон, Г. (2007). *Економија и институције*. Оксфорд: Polity Press.
- Mises, L.(1963). *Human Action: A Treatise on Economics*. London: Yale University Press.
- Parsons, T. (1956). Suggestions for a Sociological Approach to the Theory of Organizations. *Administrative Science Quarterly*, vol. 1, no 2, p. 225-239.

- North, D. (1981). *Structure and change in economic history*. New York: W.W. Norton.
- Рот, Н. (2003). *Основи социјалне психологије*. Београд: ЗУИНС.
- Лалман, М. (2004). *Историја социолошких идеја*. Београд: ЗУИНС.
- Петровић, Д. (2012) *Институционализам међу водећим економским теоријама*. Ниш: Економски факултет.
- Veblen, T. (1919). *The Place of Science in Modern Civilization and Other Essays*. New York: Cosimo Classics.
- Knight, F. (1941). *Anthropology and Economics*. *Journal of Political Economy*, 13.Vol. 49, No. 2, p. 247-268.
- Питерс, Г.Б. (2007). *Институционална теорија у политичкој знаности: Нови институционализам*, Загреб: Факултет политичких знаности.
- Hajek, F. (1973). *Law, Legislation and Liberty, Volume I: Rules and Order*. Chicago: University of Chicago Press.
- Фролов, Д. (2008). *Методологически институционализам: Нови поглед на еволуцију економическе науке*. *Вопросы экономики*, no 11.
- Полтерович, В. М. (1998). *Кризис економическе теорије, Економическа наука современној Русији*, с. 46-66.

